

AVRUPA GELİŞMELERİ*

Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesine çıktığı dönemlerde, henüz oluşumunu tamamlama aşamasında olan Avrupa siyasi coğrafyasında muhatap olduğu devletler, daha çok Balkanlı toplulukların oluşturduğu devletler ve Doğu'da İran olmuştur. 16. yüzyıldan itibaren dönemin en önemli Orta Avrupa gücü olan Avusturya ile çatışmaların yoğunlaştığı iyi bilinmektedir. Osmanlıların görece daha yüksek maliyetli savaşlar yaptığı ve geleneksel düzenin zorlandığı 16. yüzyıl sonları ile 17. yüzyıl, Avrupa'da da önemli değişimlerin kendini göstermeye başladığı bir döneme denk düşmektedir.

Burada Avrupa'da ortaya çıkan değişimlerin etraflı olarak açıklanmasından ziyade, Osmanlı devletini ilgilendiren boyutları ele alınacaktır.

Bu gelişmelerden birincisi, esasında bir kara devleti olan ve 15. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren de bir "Akdeniz Gücü" haline dönüşen Osmanlıların önemli gelir kaynaklarından birini oluşturan "ticaret yolları"nın değişmesidir.

Bilindiği gibi, Balkanlardan Arap yarımadasına uzayan Akdeniz ülkelerinin çok önemli bir bölümü Osmanlıların egemenliği veya denetimi altında idi. Buralarda mal ve emtia dolaşımından oluşan değer sirkülasyonunda, ticaret yollarına hâkim olması dolayısıyla Osmanlıların ciddi bir payı vardı. 16. yüzyıldan başlayarak denizcilikte ortaya çıkan gelişmeler ve önce yeni güzergahların, sonra da yeni toprakların bulunması geleneksel ticareti hem boyutları hem nitelikleri bakımından değiştirdi. Bu değişimin ilk sonucu mal akışındaki farklılaşma ise ikinci ve asıl önemli olan sonucu Avrupa'da "kolonyalizm ve sömürgecilik"e" dayalı yeni güçlerin ortaya çıkmasıdır. Osmanlı devleti bu değişimi zamanında fark edememiştir. İspanya, Portekiz ve 17. yüzyıldan başlayarak İngiltere ve Fransa nüfus ihracı yoluyla yeni topraklar ve gelir kaynakları yaratmayı başardılar ve bu Osmanlı maliyesi üzerinde ciddi bir baskı yarattı.

Öte yandan, Avrupa'nın feodal gelenekten devraldığı "yerel yönetimlerin etkinliği" merkezi devletlerin gelişmesiyle paralel olarak bir "yerinden yönetim" geleneğinin şekillenmesini sağladı. 17. yüzyılın "aydınlanma düşüncesi", kilisenin etkinliğinin kırılması, toplumun geniş kesimlerinin yönetime katılması ve düşünce özgürlüğü geniş bir tartışma alanı buldu. Aydınlanma düşüncesi, Avrupa'da kilisenin "bilgi" üzerindeki tekeline kırdı ve bilimin öne çıkmasını sağladı. Bilimsel bilginin gelişmesinde 17 ve 18. yüzyıllarda tam bir patlama yaşandı. Sadece bununla da kalmadı insanın dünyaya bakış açısı da büyük ölçüde değişti. Doğal olarak bu gelişme, sanayi inkılabına yol açtı ve geleneksel üretim tarzı değişti.

Buhar gücünün üretimde ve taşımacılıkta kullanılması hem üretim süreçlerini kısalttı, hem üretimin boyutlarını genişletti, hem de üretilen malların pazarlara aktarılmasını

hızlandırdı. Tabiatıyla, artan hammadde ve Pazar ihtiyacı, keşfedilen veya esaslı bir direniş ortaya çıkmadığı için kolayca ele geçirilen topraklarda yeni organizasyonların doğmasına yol açtı. İşte, sömürgecilik ve kolonyalizm bu gelişmenin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa'dan nüfus ihracı yoluyla kurulan koloniler, önemli hammadde üretim merkezlerine dönüşmenin yanı sıra büyük gelir kaynakları haline geldi .

Öte yandan, Amerikan ihtilaliyle başlayan gelişmeler sömürgelerin uluslaşması sürecinin de başlangıcını teşkil etti. İhtilâl büyük ölçüde Fransız aydınlanma düşüncesine dayanmaktadır.

Fransız aydınlarının 18. yüzyılda ortaya koyduğu fikirler temelde “liberal/ özgürlükçü” bir yaklaşımı ifade etmektedir. Bireylerin, sınıfsal ayrıcalıklarını ortadan kaldıran ve yasalar önünde eşitliklerine vurgu yapan yaklaşımlar, Avrupa'da da, Fransa'da başlayan gelişmelerle büyük bir patlamaya dönüştü. Fransız ihtilâli, iki önemli gelişmenin Napolyon ordularıyla Avrupa'ya yayılmasını sağladı : Demokrasi ve milliyetçilik .

1815'te sarsılan Avrupa dengelerini yeniden ve eski düzen çerçevesinde oluşturmak amacıyla toplanan Viyana Kongresi'nde yaratılan düzen 1830 ihtilâlleriyle sarsıldı ve “millet”lerin ülke yönetimine katılmalarını sağlayan “Anayasa”lı rejimler peşpeşe kurulmaya ve Avrupa'da ulus-devletler ortaya çıkmaya başladı.

Avrupalı büyük güçlerin, paylaştıkları dünyada kurulan denge; 19. yüzyılın ortalarından başlayarak Alman ve İtalyan ulus-devletlerinin kurulmasıyla bozuldu ve bu yeni ulus-devletlerin, gerek kuruluş süreçlerinde ortaya çıkan siyasal uzlaşmazlıklar, gerekse sömürge elde etme çabalarından kaynaklanan rekabetler, Avrupalı güçler arasında genel ve ağır bir çatışmaya yol açan bloklaşmaların asıl sebebini teşkil etmektedir.

Osmanlı Devletinin egemen olduğu topraklar, yukarda temas edilen sömürgecilik rekabetinin temel hedeflerinden birini oluşturmuştur. Stratejik bakımdan, Avrupa sömürgelerine giden yolda önemli bir bağlantı durumunda bulunan Türkiye üzerindeki egemenlik mücadelesi I. Dünya savaşının önemli sebeplerinden birini oluşturmaktadır.

Prens Bismarck Alman İmparatorluğu'nun İlânı (1871)

Almanya'nın, Bismarck'ın öncülüğünde yürüttüğü temel siyaset : Avrupa'daki sorunları mümkün olabildiğince görüşmeler yoluyla çözmek ve Fransa'yı yalnız bırakmak ilkesine dayanıyordu. 1890'lı yılların başında, Almanya bu politikayı bırakarak, bir “dünya gücü” olmaya yöneldi.. Genç imparator II. Wilhelm, bu amaçla Osmanlı imparatorluğuyla ilişkilerini geliştirmeye ve güçlendirmeye büyük önem verdi. Bu gelişme, Avrupa olayları

karşısında “kuvvetler dengesinin bozulmaması” ilkesini dikkatle sürdürmeye çalışan İngiltere’nin harekete geçmesine ve Fransa ve Rusya’yı yakınlaştırarak “Üçlü İtilâf” blokuna öncülük etmesine yol açtı. Almanya, “Germen Birliği” ile yanına aldığı Avusturya – Macaristan imparatorluğunun yanına İtalya’yı katmaya büyük çaba harcamıştır. İtalya, oldukça zayıf bağlarla bağlandığı bu gruptan daha sonra kopacak olmasına rağmen “Üçlü İttifak”ın bir parçası olarak kabul edilmiştir. Avrupa’da bu gelişmeler ortaya çıkarken Türkiye 19. yüzyılın başlarından itibaren gerçekleştirmeye çalıştığı büyük dönüşümün yarattığı ekonomik, toplumsal ve siyasi sorunlarla boğuşuyor.

OKUMA LİSTESİ

1. Alan Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu, Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, İstanbul, 1997.
2. Henry Kissinger, *Diplomasi*, Çev: İbrahim H. Kurt, İstanbul, 2002.
3. Philip Graves, *İngilizler ve Türkler (1789-1939)*, Çev: Y. Tezkan, Ankara, 1999.
4. Pierre Gaxotte, *Fransız İhtilali Tarihi*, Çev: Semih Tiryakioğlu, İstanbul, 1962.
5. Oral Sander, *Siyasi Tarih*, Ankara, 1984.
6. Fahir Armaoğlu, *Siyasal Tarih*, Ankara, 1975.